

Læring i en flydende verden

Af Martha Sztwiertnia & Christian Madsbjerg

* Der er noget umiddelbart rørende over den polsk-britiske sociolog og professor Zygmunt Bauman, som man kan kalde den akademiske verdens Nelson Mandela. Først måtte han flygte fra nazisterne og senere blev han fyret fra sin professorstilling i Warszawa under urolighederne i 1968, hvorefter han valgte at forlade landet. I dag bor han sammen med sin kone – der sad i koncentrationslejre under 2. verdenskrig – i et lille hus i udkanten af industribyen Leeds. Siden da har han stædigt og med et såre humanistisk sigte forsøgt at forstå og fortolke det moderne individ, livet i den vestlige verden og fællesskabets vilkår i moderniteten. Samtidig har han i kraft af sin høje alder selv været vidne til, at vilkårene for det moderne menneske er blevet dramatisk forandret.

Bauman besøgte Danmarks Pædagogiske Universitet ved semesterstart den 3. september. Men forinden mødte vi ham til et interview om, hvorledes læring og pædagogik er under forandring i disse år. Ifølge Bauman er mobilitet en vigtig nøgle til at forstå nutiden. Mobilitet er den nye stratifikationsfaktor, der skiller eliten fra bunden. Og for dem, der har adgang til en mobil livsstil, handler det om at tænke innovativt og udvise stor omstillingsparathed. Det kræver nemlig fleksibilitet og kreativitet at beherske den høje grad af mobilitet, ligesom det kræver en vilje til at være åben overfor det nye. Og derfor sætter den moderne verdens mobilitet nye standarder for læring. Zygmunt Bauman ser her en direkte udfordring af industrialismens læringsyn. For at visualisere den tilstand, vi mennesker befinder os i, bruger han væske som en stærk metafor.

»Væske er en substans, som ikke kan forblive i en bestemt form ret lang tid ad gangen«, fortæller han. »Væske bevæger sig, alt efter hvilket tryk, den udsættes for, og derved ændrer den form. Ifølge encyklopædien er det forklaret ved elementernes gensidige tyngdekraft. Denne kontakt mellem elemen-

terne er af overfladisk karakter, og tyngdekraften berører altså kun de nærmeste molekyler. Det betyder, at der er meget lidt, der holder den flydende substans i form«, siger han.

Væggene er på hjul

Bauman mener, at væske er den bedste metafor for det nuværende samfund, som vi endnu ikke har forstået eller i det hele taget lært at leve i:

»En alternativ metafor for vores samfund er netværket. Men metaforen om netværket tilbyder ikke associationen om noget flydende, hvilket jeg tror, er det vigtigste, hvis vi skal forstå den psykologiske refleksion af den tilstand, de fleste er placeret i. Blot for at illustrere hvad jeg tænker på: da jeg var en ung sociologistuderende for meget lang tid siden, underviste mine lærere mig i socialpsykologi, humanpsykologi og menneskelig interaktion med reference til rotteforsøg. I 50'erne og 60'erne foretog amerikanerne stribevis af berømte forsøg med rotter i labyrinter. Rotterne blev udsultet i en periode. Herefter blev de sendt gennem en labyrint, der var konstrueret af faste og solidt plantede vægge, som rotterne ikke kunne se over eller igennem. Der, hvor væggen ender, er der 'vejkryds', hvor én vej fører frem til et stykke mad, mens de andre ender blindt. Dermed var mad belønningen for intelligens – var du en intelligent rotte, så kom du hurtigere frem til maden end de andre. Og frem for alt så handlede det om at lære udenad. At huske væggenes og madens placering, at kunne adskille den rigtige vej fra den forkerte«, fortæller Bauman.

Bauman mener ikke, at man her 50 år senere kan bruge den samme metode eller de samme rotteforsøg til noget. »Hvis man tænker over det i dag, hvad er så formålet med denne type kurser i socialpsykologi? Nok er de relevante, hvis man gerne vil forstå sig på rotter, men hvad har det at gøre med os mennesker? Min forklaring på mysteriet er, at for 50 år si-

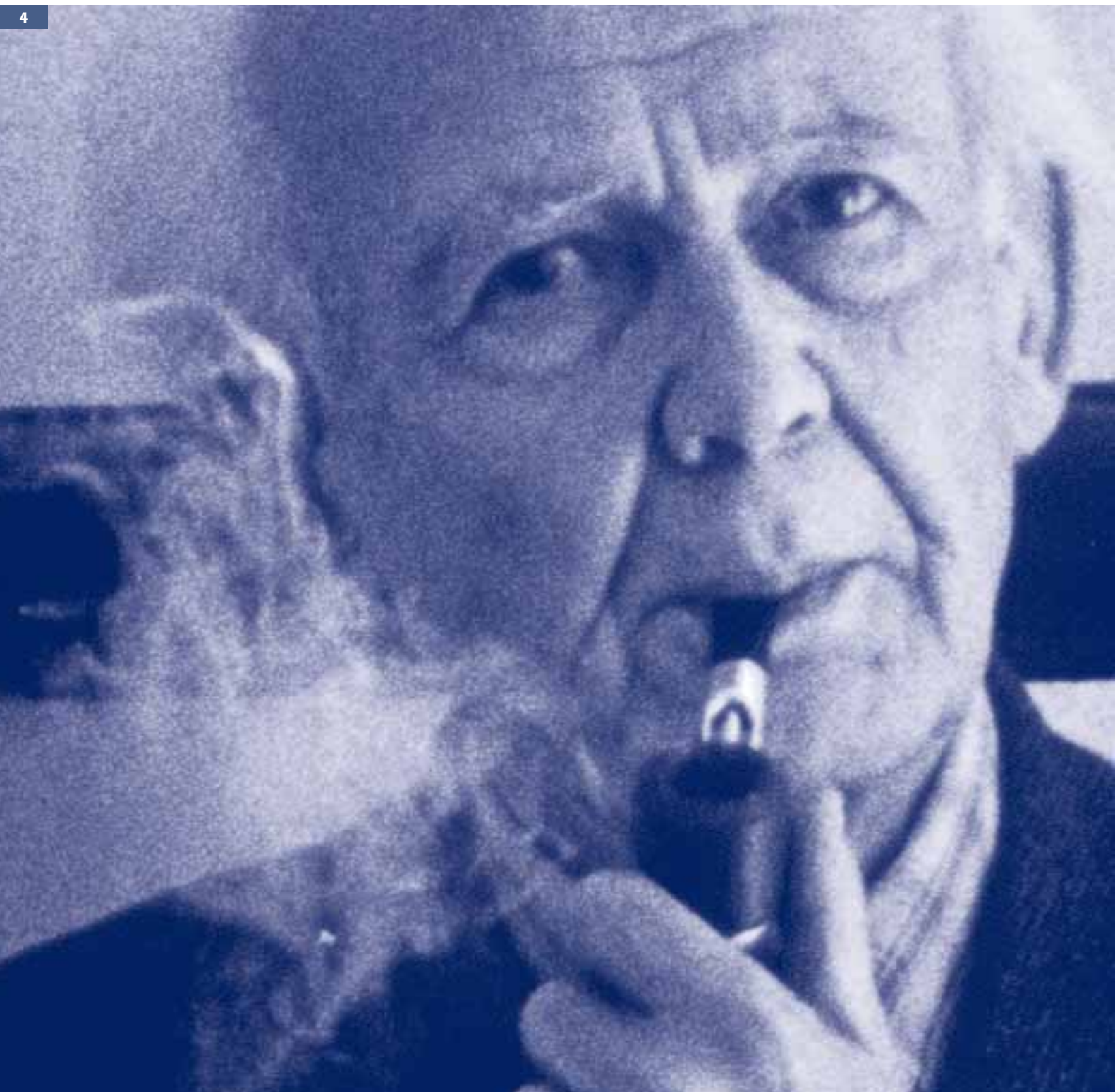
den stemte vores erkendelse af verden overens med forståelsen af en labyrint; dengang befandt vi os mellem ubevægelige vægge, udfordringen for os levende væsner var at kende væggenes placering. Hvis vi lærer labyrinten at kende, vil vi aldrig sulte igen, for væggene og maden vil altid befinde sig på det samme sted, og forskellen mellem rigtigt og forkert vil altid forblive den samme. Så vi genkendte i dette eksperiment en slags metafor for vores egen tilstand; verden var mere eller mindre uforanderlig, solid, stabil og uforgængelig. Forandringer skete meget langsomt, men hastigheden i vores indlæring var hurtig, og derfor ville det, vi lærte, gavne os langt ud i fremtiden.«

På hvilke betingelser må vi så navigere i dag?

»I dag er der ingen, der underviser i socialpsykologi på den måde, for de studerende ville sikkert sige "okay, det der handler om rotter, men hvad har det med os at gøre?" Væggene i vores verden er på hjul, de bevæger sig hele tiden. Hvad der i går var den rigtige vej, er i dag den forkerte, og hvad der i går var den forkerte vej, er i dag blevet den rigtige – og ingen kan love, at denne distinktion er den samme om to år. Måske er spillets regler allerede anderledes i morgen? Det kræver meget høj uddannelse, og man må udvikle særlige færdigheder for at holde sig flydende i et stykke tid. Men kun for at erfare, at der om et år eller to ikke længere er efterspørgsel efter ens færdigheder. Derfor bliver man nødt til at lære nogle nye færdigheder helt fra bunden. Spillets regler forandrer sig, og det samme gør belønningen – hvad der for to år siden var meget attraktivt og forførende vækker nu kun latter, er nu helt out. Der findes hele tiden nye ting at stræbe efter.«

»Når vi taler om netværket, så får vi ikke et billede af noget flydende; med billedet af netværket gives der udtryk for, at vi befinder os i et allerede etableret system af forbindelser, og at det er din opgave at finde frem til disse forbindelser, at finde vej. Men fak-

Væggene i vores verden er på hjul, og derfor må vi hele tiden nye veje. Den polsk-britiske sociolog Zygmunt Bauman stiller en ny udfordring til læringen i en verden, hvor mobiliteten undergraver fællesskaberne.



- tisk er netværket selv i et flydende stadie, hvor reglerne hele tiden forandres; både måden at bevæge sig på, samt reglerne, formålet og motivationen for at bevæge sig forandres. Og det er derfor, jeg mener, at væske er den rette metafor at bruge, fordi det med det samme fører tankerne hen på en substans under konstant forandring.«

Konstant læring nødvendig

Hvis vi finder os i denne flydende tilstand, hvor alt er under konstant forandring, hvilken kompetence har vi så brug for?

»Hvordan opnår du succes? Hvad skal man for eksempel fremhæve og nedtone, for at få et jobinterview eller et job? Man skal fremvise fleksibilitet. Man skal vise, at man kan bevæge sig hurtigt og nemt fra ét punkt til et andet, fra én slags aktivitet til en anden, uden at fortryde. Man skal undgå tilvænning eller dybe og længerevarende engagementer. Vi må ikke blive vant til noget, og selvom vi tilpasser os noget nyt, skal vi bevare vores friskhed. Samtidig er det meget vigtigt at være forbundet i netværket. Vi taler om det altfavnende netværk af forbindelser, hvorved man med lethed kan indgå i relationer. Men derved kan man også let forlade relationerne igen. Dette er det gode billede på et kompetent individ. Hvad der derimod ikke gør dig til en god jobkandidat er, hvis du er meget etableret i faste rammer. Hvis du ved præcis, hvad du kan lide og ikke kan lide, og det ikke står til forhandling. Det er skidt. Det er præcis det billede af jobmarkedet, som vi genkender fra 50 år tilbage. Her var det vigtigste loyaliteten overfor firmaet og firmaets facon, loyaliteten overfor traditionerne. Du kunne ikke forlade den slagne vej.«

Men hvis alt konstant antager en ny form, ligesom spillets regler hele tiden forandres, hvordan kan menneskets evner til at erkende de nye vilkår så udvikles på samme måde?

»Konstant læring bliver en nødvendighed. Man bliver nødt til at lære at lære. Og ikke mindst er man nødt til at lære, hvordan man aflærer det, man i dag tror er rigtigt«, fortæller Zygmunt Bauman.

»I løbet af sit liv vil et menneske formentlig få brug for at demontere sin kognitive ramme mange gange – måske 20 gange. Ifølge sociologen Richard Sennetts beregninger kan en ung amerikaner, der i dag træder ind i de voksnes rækker, forvente at skifte job mindst 11 gange. I dag ser det ikke ud, som det gjorde, da jeg studerede, hvor man gennem sin uddannelse erhvervede sig en kompetence, som kunne vare hele livet. Dengang fandtes et givet karriereforløb, der minder om en jernbane, som løber fra København til Aalborg gennem Århus: Strækningerne er altid de samme, og stationerne skifter aldrig. Ens karriereforløb bestod af disse faste trin, og man vidste præcis, hvad man skulle gøre for at nå næste trin. Man kunne være for dum eller doven, så man ikke kom et trin op, men i det mindste var opskriften på at avancere krystalklar. Sådan er det ikke længere. For det første er vejen til succes ikke længere forudbestemt. Der er ingen grund til, at du ikke skulle springe et trin eller to over på din vej. For det andet er der ikke nogen vedvarende regler forbundet med de enkelte trin. Du er nødt til at prøve dig frem og eksperimentere. Du vil få vished for, at du har taget den rette beslutning. Ledere leder ikke, de vil ikke og har ikke ansvaret for de ansattes handlinger. Hvis du ikke kan leve op til, hvad man forventer af dig, så er det ikke lederens skyld, ligesom det var på fabrikerne eller i de bureaukratiske kontorer. Der var det ledernes eller de overordnede ansvar at fremelske den rette disciplin og lydighed. I dag får du et job, og så skal du selv bevise, at din arbejdsindsats er værd at betale for, at du har noget originalt at sige, at du har et initiativ, som andre ikke har, at du er fleksibel og omstillingsparat, at du er 'flydende', at du ikke er begrænset af gamle vaner, at du er åben over for det nye og så videre. Og det skal du gøre hver eneste dag.«

Mobilitet giver status

Richard Sennett påpeger i sin seneste bog det problem, at når man skifter job elleve gange i løbet af sit liv, så mangler man en narrativ struktur. Det bliver svært at fortælle sit liv som en sammenhængende historie?

»I en alder af 76 ser jeg bagud og forsøger at skabe mening og sammenhæng i mit liv, at se en logisk

sammenhæng. Det er det, alle forsøger. Men man venter ikke til man er 76, man gør det hele vejen igennem. Martin Heideggers smukkeste beskrivelse af livet er som et konstant 'Wiederhalt', en rekapitulering af fortiden. Fortiden forandrer sig lige så meget, som fremtiden gør det. Man ser tilbage og ser noget andet i dag, end man vil gøre to år senere. For i lyset af den nye, uventede og uforudsete erfaring, som vi vil have om to år fra nu, vil din egen fortid se anderledes ud. Jeg tror, det er derfor, at vi i dag er så besatte af spørgsmålet om konstruktionen af identitet. Identitetsspørgsmålet er blevet noget alle tænker på og taler om. Hvorfor? Fordi det er en så upræcis og uklar ting. Hvis identitet var en given ting, så ville ingen tænke over det, og for det andet ville der ikke være så store følelser involveret. Man taler ikke indtrængende om luftens betydning, med mindre man befinder sig på et lille, overfyldt og indelukket sted. Det er det samme med identitet. Grunden til at vi taler om den er, at den er blevet så flydende og den ikke længere er indlysende. I disse forskellige elleve jobs, som du har i løbet af dit liv, hvilket et af dem er så virkelig dig? Hvordan skal man vide det? Bevæger du dig væk fra dit virkelige og sande jeg eller imod det? Autenticitet var engang vores koncept. Vi har nu forladt det, for det er blevet så uudsigeligt, så meningsløst. Findes der en personlig autentisk essens, eller bliver essensen konstant rekapituleret gennem det levede liv?«

Hvad du siger er vel, at vi har en elite, der kan leve med en serie af jobskift og seriel identitet, og så har vi en lavere middelklasse, som finder det svært at leve med seriel identitet?

»Mobilitet er blevet en statusfaktor i dag. Jo større evne til at bevæge sig, jo højere oppe i hierarkiet befinder man sig. Og jo mere immobil man er, desto lavere status har man. Men vi tænker sjældent over, at 98 procent af menneskeheden på globalt plan ikke bosætter sig væk fra deres fødested. Så faktisk er det kun 2 procent, der er på farten og slår sig ned et andet sted. Men selv hvis man blot kigger på højere udviklede lande, så lever 50 procent af menneskene i dag indenfor en radius af mindre end 10 kilometer fra deres fødested. Men de der har det værst, er dem som gerne ville blive, men ikke kan. Jorden bevæger sig under dem, så de finder sig selv i et helt nyt miljø,



Zygmunt Bauman

Født i 1925 i Polen. Studerede sociologi ved Warszawa Universitet, siden professor samme sted frem til urolighederne i 1968, hvor han blev fyret og valgte at forlade landet. Boede fra 1968 til 1971 i Tel Aviv i Israel, hvor han underviste på universitetet. Fra 1971 professor ved Leeds Universitet indtil han i 1991 blev pensioneret. I dag professor emeritus samme sted. Mest kendte værker: Legislators and Interpreters, 1985, Modernitet og Holocaust, 1989, Modernity and Ambivalence, 1991, Postmodern Ethics, 1993. Har senest skrevet Liquid Modernity, 2000, og The Individualized Society, 2001.

Zygmunt Bauman besøgte Danmarks Pædagogiske Universitet den 3. september, hvor han forelæste under titlen Educational Challenges of Liquid Modernity.

fordi deres chef beslutter sig for, at fabrikken skal flyttes. I England blev flere byer fuldstændig ødelagt, fordi miner eller stålværker blev lukket, og folk mistede deres arbejde og måtte flytte. Hele fællesskaber forsvandt og bånd blev brudt.»

Undgår relationer

Hvordan er det muligt at føre politik i sådan et terræn? Og hvordan styrker vi folk uden for eliten? Skal vi anvende de statslige og uddannelsesmæssige institutioner til at skabe kompetence til at håndtere mobiliteten? Hvad skal være den statslige strategi?

»Fri mobilitet er en skøn ting, men samtidig er det lig med et magttab. Det er faktisk det Richard Sennett taler om i sin bog "The Corrosion of Character". Når man tidligere befandt sig i et stabilt miljø, kunne man efterlade sig stabile spor, og var samtidig inspireret til at tænke på og visualisere en organisering af den kontekst, man bevægede sig i – danne fælles front med mennesker omkring sig, stå skulder ved skulder og marchere i samlet flok. Når alt omkring os er flydende og uforudsigeligt, så giver det ikke mening. Så bliver man som et stykke plankton, der bliver skubbet rundt i bølgerne. Friheden til at vælge og tage ansvar forvirrer, fordi man ikke kan pådutte det omkringliggende miljø sine valg«, fortæller Bauman.

»Men spørgsmålet er naturligvis, hvordan man kombinerer mobiliteten med evnen til at indgå i et fællesskab, og hvordan man udvikler en solidaritetsfølelse og en følelse af loyalitet overfor fællesskabet i medgang og modgang. Hos unge mennesker ser vi et ønske om ikke at binde sig men blive ved med at eksperimentere. Og det gælder i alle livets aspekter og i alle typer relationer og holdninger. En afstandstagen overfor dybe relationer.«

»Værdier, der kan give livet mening på forhånd og ikke blot retrospektivt, bør opfylde to kriterier: De bør være vedvarende og fælles, og de bør deles af en stor og permanent gruppe. Problemet for undervisere og andre er, at gennem det meste af den menneskelige historie, er værdierne generelle, vedvarende og uafviselige karakter blevet opfattet som noget, der var garanteret på forhånd; værdierne var der, de eksisterede og var kollektive, helt siden Gud skabte Adam og Eva. De var evige og universelle. I dag ved vi, at værdierne hverken er evige eller universelle. Så jeg tror, at det sande formål med uddannelse er at finde de værdier, der er vedvarende. Hvordan man så gør det? Det er 1000-dollar-spørgsmålet. Men svaret skal findes, for ellers vil vi blot drive rundt i netværket eller på havet, frem for at bevæge os gennem verden.« ●